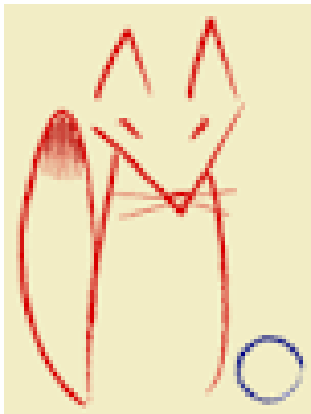

De vos – Dubravka Ugrešić

Roel Schuyt

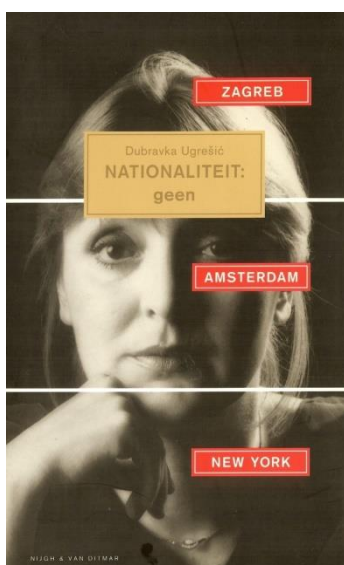
Vertalersgeluktournee 2018

Dubravka Ugrešić werd in 1949 geboren in het Kroatische stadje Kutina. Ze studeerde vergelijkende literatuurwetenschap en Russische taal- en letterkunde aan de universiteit van Zagreb, waar ze tot het begin van de jaren '90 ook werkte. Ze heeft nu de Nederlandse nationaliteit en woont in Amsterdam, maar ze is in het Kroatisch blijven schrijven.

Dia 1: De vos in Dubravka's eigen tekstbestand

In 1993 verscheen haar essaybundel *Nationaliteit: geen*. De Kroatische titel luidt *Moj američki fikcionar*, en die van de Engelstalige versie: *My American Fictionary*, en daarmee wordt haar werkwijze kort en krachtig gekenschetst: een kunstige vermening van feit en fictie. We vinden die ook in *De vos*.

Dia 2: Nationaliteit: geen, 1993

Dia 3: De vos, 2017

Het boek bevat stukken over literatuur, beeldende kunst en film, reisverhalen en verhalen over de ontwikkelingen in haar vroegere vaderland, over haar eigen verleden en haar familie, en talloze, vaak in scherpe, humoristische miniaturen beschreven levensgeschiedenissen van de mensen die ze overal ter wereld tegenkomt. Graag steekt ze de draak met alle mogelijke organisaties en de bijbehorende bobo's, of met mensen die lijden aan een overdosis ambitie. Ze schrijft op zo'n manier (en altijd in de ik-vorm) dat je als lezer al gauw denkt dat haar verhalen ook waar gebeurd zijn. Haar stukken lijken sterk op essays, maar de schrijfstijl is veel persoonlijker dan je bij een essay kunt verwachten. Je zou het boek ook een roman kunnen noemen, want er zijn enkele verbindende motieven. Allereerst het titeldier, de vos, die volgens de Russische schrijver Boris Pilnjak kan gelden als 'de godheid van alle schrijvers'. En nog enkele andere fictieve, historische of nog levende personen.

De vertaling van *De vos* verliep zoals ik van haar andere boeken gewend was. Ik werkte niet uit een kant-en-klare editie, maar ontving geleidelijk per e-mail de delen die tezamen het hele boek zouden vormen. Dubravka is altijd aan het bijschaven en verbeteren. Onder het vertalen kon ik mailtjes ontvangen met als onderwerp *mala promjena* - 'een kleine wijziging' of 'last minute change'. Of ze stuurde me een nieuwe, laatste, aller-allerlaatste, definitieve versie (*finalna verzija*) van een compleet deel. Of ze schreef: 'kunnen we dit hoofdstuk niet beter splitsen?', of: 'zouden die gedeelten niet beter samengevoegd kunnen worden?' of: 'Roel, ik heb hier nog een kleine aanvulling, kun je die daar en daar nog inpassen?' Al met al kwam de definitieve brontekst net twee weken eerder tot stand dan de Nederlandse versie. Toch is het met Dubravka altijd bijzonder plezierig werken. Ik kan haar zonder schroom alles vragen en ik krijg gegarandeerd antwoord.

Als ik de brontekst in elektronische vorm heb, maakt ik van elk deel of hoofdstuk een apart bestand om het risico bij ongelukjes te beperken en de vorderingen bij te kunnen houden. Dan bepaal ik op grond van het totale woordaantal hoeveel ik per dag moet doen om de deadline te halen. Daarna bakken ik een portie tekst af, dat ik vanaf het scherm lees, waarbij ik de onbekende woorden opzoek en met vet in het bestand noteer, en dat doe ik ook met de oplossingen die ik op dat moment bedenkt.

Feit of fictie: laat je niet foppen!

I. Ferris: *The Magnificent Art of Translating Life into a Story and Vice Versa*

Een mooie naam en een literatuurwetenschappelijk verantwoorde titel, maar fantasie.

De Bulgaars klinkende naam van Ferris' redacteur klinkt echt, maar Google zegt...

Asen Smirliiev: één (1) hit, en

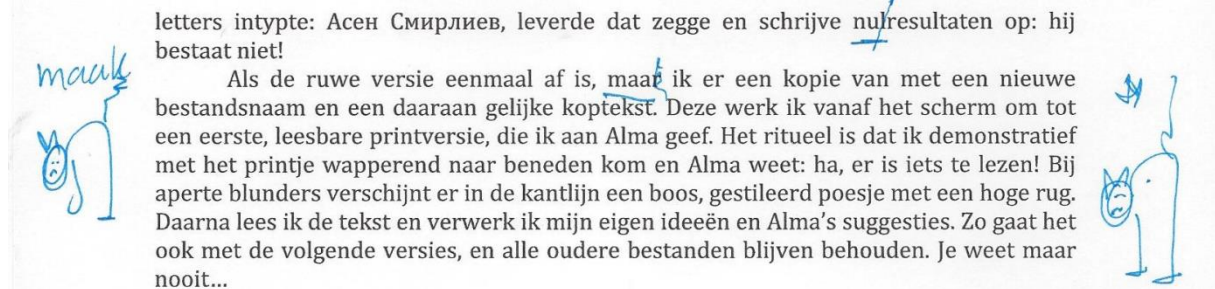
Асен Смирлиев: zegge en schrijf nul (0) resultaten.

Го няма - Го няма - Hij bestaat niet!

Dia 4: Feit of fictie: laat je niet foppen!

Dubravka maakt graag gebruik van het internet, en dat doe ik als vertaler ook. Al was het maar om me een voorstelling te maken van alle locaties die ze beschrijft, of om namen te verifiëren en historische gegevens na te trekken. Mijn vrouw Alma zoekt mee. En dan ontdekken we hoe kunstig Dubravka met fictie en realiteit jongleert. Zo wordt er als motto bij het eerste deel geciteerd uit *The Magnificent Art of Translating Life into a Story and Vice Versa*, geschreven door een zekere Irina Ferris, die vooral in deel vier van het boek voorkomt. Haar naam en de titel van haar tekst zijn nergens te vinden, want het gaat om een bedrieglijk realistisch verpakt stukje fantasie. Voor Ferris' uitgever, de slavist Asen Smirliiev vonden we op internet precies één hit: een citaat uit *De vos!* Zijn naam doet Bulgaars aan. Toen ik 'Asen Smirliiev' in het cyrillisch intypte, leverde dat zegge en schrijf nul resultaten op: hij bestaat niet!

Dubravka's spel met verbeelding en werkelijkheid manifesteert zich ook prachtig in deel 3, genaamd 'De tuin van de duivel'. Het gaat over een huisje op het Kroatische platteland dat door een onbekende aan Dubravka werd nagelaten, over haar hernieuwde kennismaking met haar vroegere vaderland en over haar contact met Bojan, die ooit rechter was, maar na 1991 om principiële redenen zijn baan opzegde, als mijnopruimer ging werken en zelf onverwacht door een mijn om het leven kwam. Binnen dat kader komen diverse onderwerpen aan de orde: nationalisme, oorlog en oorlogswaanzin, discriminatie en corruptie, ontheemding en het bijgeloof in de wereld van de mijnopruimers. Het verhaal kan niet autobiografisch zijn: in de vijftwintig jaar dat we Dubravka kennen, hebben we nooit van een huisje in Kroatië of van ene Bojan gehoord, en ik weet ook niet of ze een rijbewijs heeft, zoals ze in het stuk suggereert. Fantasie en werkelijkheid zijn zo vakkundig dooreengevlochten dat alles pure realiteit lijkt.

Dia 5: Boze poesjes

Als de ruwe versie van een deel klaar is, maak ik er een kopie van met een nieuwe bestandsnaam en een daaraan gelijke kopie tekst, en die werk ik vanaf het scherm uit tot een eerste, leesbare printversie, die ik aan Alma geef. Het ritueel is dat ik demonstratief met de blaadjes wapperend naar beneden kom en Alma weet: ha, er is iets te lezen! Bij aperte blunders verschijnt er - net als in de eerdere versies van dit praatje - in de marge een boos, gestileerd poesje met een hoge rug. Daarna lees ik de tekst zelf en verwerk ik alle suggesties en ideeën in de volgende versie, met weer een nieuwe bestandsnaam en kopie tekst. Zo gaat het een aantal malen door, en ik bewaar alle oudere bestanden. Je weet maar nooit...

In *De vos* blijkt ook weer Dubravka's grote betrokkenheid met de Russische taal en cultuur. Als ze teksten van Russische schrijvers citeert, vraag ik me af: moet ik die uit het Kroatisch vertalen of het Russische origineel opzoeken? Of is er misschien een vertaling van een gerenommeerde collega voorhanden? Dat laatste was het geval met het gedicht 'Ondraaglijk laconiek' van Daniil Charms, dat prachtig werd vertaald door Margriet Berg en Marja Wiebes.¹ Hier volgt de eerste strofe:

Russisch	Kroatisch	Nederlands
		ONDRAAGLIJK LACONIEK
Iz dóma výšel čelovék	Iz kuće je izašao čovjek	Een man verliet een keer zijn huis
S dubínkoj i meškóm.	Sa zavežljajem na štapu.	Met knapzak en met stok,
I v dál'nij put',	Na daleki je krenuo put	Het was voor lang,
I v dál'nij put'	I na daleki je krenuo put	Het was voor lang
Otprávil'sja peškóm	Pješke, ne gledajuć na mapu.	Dat hij te voet vertrok.

Dia 6: Daniil Charms, omdraaglijk laconiek

Zoals u kunt zien: het rijmschema en het aantal lettergrepen per regel zijn perfect aangehouden!

Van een ander gedichtje, ook van Charms, kon ik geen vertaling vinden, dus moest ik zelf aan de slag:

Russisch	Kroatisch	Nederlands
A nol' božestvennoe délo. Nol' - čislovóe kolesó. Nol' – èto duh i télo, vodá i lódka i vesló.	A nula je božansko djelo; Nula je kotač svoga roda; Nula je duh i tijelo; Čamac, veslo i voda...	God is hier aan het werk geweest: Hij schiep de nul: een cijferwiel. en met die nul: lichaam en geest, een bootje, water en een ziel.

Dia 7: Daniil Charms, over de nul

Het eerste deel van *De vos* werd genoemd naar 'Verhaal over hoe verhalen ontstaan', een novelle van Pilnjak uit 1926 over een Russische jongedame in Japan en met verwijzingen naar de vos als een goddelijk dier. Dubravka gebruikte enkele fragmenten van het verhaal in haar boek, en die zijn uitstekend uit het Russisch vertaald, dus ik kon afgaan op zowel de Kroatische als de Russische versie.ⁱⁱ Het verhaal is overigens te vinden in een bundel met moderne Russische verhalen die werd samengesteld door Arthur Langeveld en Madeleine Mes.ⁱⁱⁱ

Hoe ging het vertaalwerk verder? Na enkele correctierondes nam ik de brontekst er weer bij, want wie weet had ik hardnekkig iets fout begrepen, of had ik mezelf te veel van het origineel losgezongen. Wat is het nu prettig om de vertaling en de brontekst naast elkaar op het scherm weer te geven en er afzonderlijk doorheen te scrollen, zodat ik alles nog eens kan nalopen.

Hieronder volgt een eenvoudig voorbeeld van enkele vertaalstadia. Het is de eerste zin van deel 2, en die staat op pagina 61:

Brontekst: Jednom sam putovala vlakom iz Antverpena u Amsterdam i nasuprot meni sjedio je mladić zadubljeno čitajući knjigu.

Letterlijk: Op een dag reisde ik per trein van Antwerpen naar Amsterdam en tegenover mij zat een jongeman verdiept lezend (in) een boek.

Ruw: Op een dag zat ik in de trein van Antwerpen naar Amsterdam, en tegenover mij zat een jongeman, geheel in een boek verdiept.

1^e versie: Op een dag zat ik in de trein van Antwerpen naar Amsterdam. Tegenover mij zat een jongeman die geheel in een boek was verdiept.

2^e versie: Op een dag zat ik in de trein van Antwerpen naar Amsterdam. Tegenover mij zat een jongeman die in een boek was verdiept.

3^e versie: Op een dag zat ik in de trein van Antwerpen naar Amsterdam. Tegenover mij zat een jongeman, hij was verdiept in een boek.

Dia 8: Vier vertaalstadia

Uiteindelijk kwam het sluitstuk: samen achter de computer zitten, om beurten een stuk van de tekst voorlezen en alles wat haperde bekijken en aanpassen. Daarna werden de delen samengevoegd en aan de huisstijl van de uitgever aangepast, en toen was het moment gekomen om het werk aan vreemde ogen toe te vertrouwen: mailtje, vertaling als bijlage toevoegen en dan klikken op 'Verzenden'. Vanaf dat moment verdween Dubravka's tekst, waarmee we zo vertrouwd waren geraakt, naar de achtergrond, en was het tijd voor de volgende opdracht...

En nu verkeert het vosje in goed gezelschap...

Dia 9: En nu verkeert het vosje in goed gezelschap...

Ik dank u voor uw aandacht.

ⁱ Bron:

<http://janpaulhinrichs.blogspot.nl/2013/12/een-kindervers-van-daniil-charms.html>.

ⁱⁱ Geen wonder overigens: op p. 29 van *De vos* lezen we: 'Ik heb mijn proefschrift over Boris Pilnjak nooit afgemaakt en het onderwerp verder laten rusten. Wel heb ik *Het naakte jaar*, *De sneeuwstorm* en *Verhaal over hoe verhalen ontstaan* in het Kroatisch vertaald.'

ⁱⁱⁱ Zie: *Moderne Russische verhalen* – Arthur Langeveld en Madeleine Mes, Atlas, Amsterdam 2009. Kijk voor meer informatie op:

<https://nuttelozekennis.wordpress.com/2011/08/24/moderne-russische-verhalen-arthur-langeveld-en-madeleine-mes-atlas-amsterdam-2009/>